

δεχθῶν τὸ « Ἐνωτικὸν » τοῦ Ζήνωνος καὶ τὰς μονοφυσιτιζούσας ἀπόψεις τοῦ Κωνσταντινουπόλεως Ἀκακίου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Ἀντιοχείᾳ πατριαρχῶν. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν πράγματι ἀναγνωρίζεται εἰς τὸν πάπαν προνομιοῦχος θέσις ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. Ἀλλὰ εἶναι φυσικὸν ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν, εἰς τὰ ὄμματα παντὸς ὀρθοδόξου ὁ πάπας ἦτο ἡ μόνη ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ κεφαλὴ, ἐφ' ὅσον οἱ λοιποὶ τρεῖς πατριαρχικοὶ θρόνοι τῆς Ἀνατολῆς κατεῖχοντο ὑπὸ αἰρετικῶν πατριαρχῶν, καταδιωκόντων μάλιστα τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς.

Τὸ γεγονός τοῦτο ἐξηγεῖ ἐπίσης καὶ τὸ ἄκρως κολακευτικὸν διὰ τὸν πάπαν ὕφος τῆς ἐπιστολῆς τοῦ μητροπολίτου Θεσσαλονίκης Δωροθέου (σ. 124), ὡς καὶ τὴν περίπτωσιν τῶν Σύρων ἐκείνων ὀρθοδόξων μοναχῶν, τῶν καταδιωκομένων ὑπὸ τοῦ μονοφυσίτου πατριάρχου Ἀντιοχείας καὶ ἐπικαλεσθέντων τὴν προστασίαν τοῦ πάπα Ὁρμίσδα (σ. 127 - 128).

Ἐν τῇ ἐπιστολῇ τέλος τοῦ αὐτοκράτορος Ἀναστασίου πρὸς τὸν Ρώμης Ὁρμίσδα, τὴν ὁποίαν παραθέτει ὡς ἐπιχείρημα ὁ συγγραφεὺς (σ. 124 - 125), ἀναγνωρίζεται μὲν ἡ ἀποστολικότης καὶ ἡ Πέτριος καταγωγὴ τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης, ἀλλ' αὐτὸ ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τοῦ νὰ σημαίνει παραδοχὴν τῶν παπικῶν ἀξιώσεων.

Ἄλλ' αἱ ἀνωτέρω ἀντιρροήσεις ἢ ἐπιφυλάξεις δὲν δύνανται νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ πνεῦμα ἀντικειμενικότητος τοῦ συγγραφέως, τὸ ὁποῖον διαφαίνεται εἰς τὸ βιβλίον ἐν τῷ συνόλῳ του.

Πολὺν δὲ περισσώτερον πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ τοῦτο, ἂν σκεφθῶμεν ὅτι παρόμοια θέματα, ἀπτόμενα τῶν σχέσεων Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἐκκλησίας, ὑπῆρξαν συχνὰ ὀλισθηρὸν ἕδαφος διὰ παλαιότερους Ρωμαιοκαθολικούς συγγραφεῖς.

X. ΠΑΤΡΙΝΕΑΗΣ

M. Ἰ. Μανούσακα, Χειρόγραφα καὶ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους, Ἀθῆναι 1958, σελ. 28.

Ἡ νέα ἐργασία τοῦ κ. Μανούσακα εἶναι ἀνατύπωσις μετὰ προσθηκῶν τοῦ ἄρθρου του περὶ τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν μονῶν τοῦ Ἁθῶ εἰς τὸ Συμπλήρωμα τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ συνήθους ἄρθρου ἐγκυκλοπαιδικοῦ λεξικοῦ, καὶ διὰ τὸν λόγον αὐτὸν πρέπει νὰ γίνῃ γνωστὸν εἰς τοὺς ἐρευνητάς. Ὁ μεγάλος βιβλιογραφικός του πλοῦτος ἰδίως, τὸ καθιστᾷ μοναδικὸν βοήθημα δι' ὅλους ὅσοι ἀσχολοῦνται μὲ τὰ χειρόγραφα καὶ τὸ ἀρχαιολογικὸν ὕλικόν τῶν μονῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους.

Τὸ ὅλον ἄρθρον διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ πρῶτον

ἀσχολεῖται μὲ τοὺς χειρογράφους κώδικας καὶ τοὺς καταλόγους αὐτῶν. Ἡ σύντομος ἐπισκόπησις τῶν διαφόρων ἐργασιῶν πρὸς περιγραφὴν τῶν ἀγιορειτικῶν κωδίκων καὶ σύνταξιν καταλόγων αὐτῶν ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ διτόμου καταλόγου τοῦ Σπ. Λάμπρου κατὰ τὸ 1895 - 1900 καὶ ἐντεῦθεν, τὴν ὁποίαν παρέχει ὁ κ. Μανούσακας, ἀποτελεῖ θαυμάσιον συμπλήρωμα τοῦ λαμπροῦ ἄρθρου περὶ τῶν ἀγιορειτικῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ πατρὸς C. Korolevskij εἰς τὸ Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques, V, 113 - 118. Μετὰ τὴν ἐπισκόπησιν αὐτὴν ἀκολουθεῖ συστηματικὴ βιβλιογραφία τῶν μέχρι σήμερον ἐκδοθέντων καταλόγων τῶν ἀγιορειτικῶν χειρογράφων κατὰ μονάς. Ἀπλὴ παραβολὴ μὲ τοὺς καταλόγους τοὺς ὁποίους ἀναφέρει ὁ πατὴρ M. Richard εἰς τὸ Répertoire (σελ. 20 - 23 καὶ 117) ἀρκεῖ διὰ νὰ φανῇ κατὰ πόσον εἶναι πλουσιωτέρα καὶ πληρεστέρα ἢ βιβλιογραφία τοῦ κ. Μανούσακα.

Τὸ δευτέρον μέρος ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἔγγραφα. Μετὰ σύντομον ἐπισκόπησιν καὶ ἐδῶ τῶν διαφόρων ἐρευνῶν αἱ ὁποῖαι ἔγιναν κατὰ καιροὺς εἰς τὰ ἀρχεῖα τοῦ Ἁθῶ, ἀκολουθεῖ πάλιν πλουσιωτάτη βιβλιογραφία τῶν καταλόγων καὶ ἐκδόσεων ἐγγράφων κατὰ μονάς.

Εἰς τὸν βιβλιογραφικὸν πλοῦτον τοῦ κ. Μανούσακα θὰ ἤθελα νὰ ἐπιφέρω τὰς ἀκολουθούσας μικρὰς προσθήκας¹.

Περὶ τῶν ἀγιορειτικῶν βιβλιογράφων ἔχει γράψει ἐκτενὴ μελέτην καὶ ὁ Porfirij Uspenskij, Afonskie Knižniki, Čtenija v Obšč. ljub. duh. prosvěšč., 1883, τευχ. 1, σελ. 142 κέξ., τευχ. 3 - 4, σελ. 268 - 305. Αἱ ἐργασίαι τῆς ἀποστολῆς τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Κογκρέσσου εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος κατὰ τὸ 1952 - 1953 περιγράφονται λεπτομερῶς εἰς τὸ ἄρθρον τοῦ E. W. Saunders, Operation microfilm at Mt. Athos, Biblical Archaeologist, 18 (1955), 22 - 41. Μελέτην πολὺ ἀξιόλογον περὶ τῶν ἀγιορειτικῶν ἐγγράφων ἐν γένει ἐδημοσίευσεν ὁ Ρῶσος βυζαντινολόγος P. Bezobrazov, Afonskie dokumenty, Vizantijskoe Obozrénie, 1 (1915), 50 - 76. Εἰς τοὺς γενικοὺς καταλόγους ἀγιορειτικῶν ἐγγράφων πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ οἱ κατάλογοι ἑλληνικῶν ἐγγράφων τοὺς ὁποίους παραθέτει εἰς τὸ ὀδοιπορικόν του ὁ V. Grigorevič, Očerk učenago putešestvija po evropejskoj Turtsii, Učenyja zapiski izdavaemyja Imp. Kazanskim Universitetom, 1848, Knižka III, Kazan 1848. Ὡς γνωστόν, ὁ Grigorevič εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸ Ἅγιον Ὄρος δι' ἐρεύνας τὸ 1844 - 1845, ἐν ἔτος πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτην ἐπίσκεψιν τοῦ περιφήμου Porfirij Uspenskij (1845 - 1846). Ἐπίσης ἐδῶ

¹ Αὗται ἀναφέρονται ἰδίᾳ εἰς σλαβικὰ δημοσιεύματα, ἀγνωστα ἢ ἀπρόσιτα εἰς ἐκεῖνον. Ὁ κ. Μαν. δὲν ἔκρινεν ὅτι ἔπρεπε ν' ἀναφέρῃ πολλὰ δημοσιεύματα ἅτινα ἐγνώριζεν, ἀλλ' ἐθεώρει ἢ περιττὰ ἢ ἀσήμαντα ἢ παλαιωθέντα. Καὶ αὐτὰ προστίθενται ἐδῶ ὑπ' ἐμοῦ.

θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναφερθῆ καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Γάλλου ἔρευνητοῦ Lebarbier, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ 1856 καὶ ἀφησεν ἀνέκδοτον κατάλογον πολλῶν ἀγιορειτικῶν ἐγγράφων (βλ. A. Guillou καὶ J. Bompaire, *Recherches au Mont - Athos, Bulletin de Correspondance Hellénique*, 82 [1958], 174).

Θὰ ἦτο καλόν, νομίζω, νὰ ἀναφέρωνται εἰς μίαν συστηματικὴν βιβλιογραφίαν ὅπως αὐτὴ τοῦ κ. Μανούσακα καὶ συλλογαὶ ἀγιορειτικῶν ἐγγράφων αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται σήμερον μακρὰν ἀπὸ τὰς μονὰς τοῦ Ἄθω, διότι διὰ τὸν ἔρευνητὴν ἔχουν ἀκριβῶς τὴν ἰδίαν ἀξίαν ὅπως καὶ αἱ ἄλλαι. Τοιαύτην περίπτωσιν ἀποτελεῖ ἡ συλλογὴ ἐγγράφων τοῦ Porfirij Uspenskij, ἡ ὁποία εὐρίσκεται σήμερον εἰς τὴν Δημοσίαν Βιβλιοθήκην τοῦ Λένινγκραδ, καὶ τῆς ὁποίας κατάλογον ἔχει δημοσιεύσει ὁ Ρῶσος βυζαντινολόγος V. G. Vasil'evskij, *Opisanie Porfirievskago sbornika vizantijskih dokumentov* (Greč., no. CCL), *Otčet Imp. Publičnoj Biblioteki za 1883 g.*, S. - Peterburg 1885, Priloženie IV, 1-30. Πρὸβλ. καὶ τὸν κατάλογον τῶν χρονολογημένων ἑλληνικῶν χειρογράφων τῆς συλλογῆς Uspenskij εἰς V. K. Jernstedt, *Opuscula*, S. - Peterburg 1907, 241-255.

Εἰς τὰ περὶ τῆς περιφήμου συλλογῆς φωτογραφιῶν ἀγιορειτικῶν ἐγγράφων τοῦ P. J. Sevast'janov, ὁ ὁποῖος ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος τὸ 1859-1860 καὶ ἐφωτογράφησε μέγαν ἀριθμὸν χειρογράφων καὶ ἐγγράφων, πρέπει παρὰ τὸ βιβλίον τοῦ T. Florinskij νὰ σημειωθῆ καὶ ὁ κατάλογος τῶν χειρογράφων καὶ φωτογραφιῶν ἀγιορειτικῶν ἐγγράφων τὰ ὁποῖα περιῆλθον τὸ 1874 εἰς τὸ Μουσεῖον Rumjancev τῆς Μόσχας καὶ δὲν ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Florinskij. Περὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως τῆς συλλογῆς Sevast'janov βλ. A. P. Každan, *Vizantijskij Vremennik*, 2 (1949), 312-313.

Μεταξὺ τῶν συλλογῶν καὶ ἐκδόσεων ἐγγράφων ἐκ πλειόνων μονῶν θὰ ἔπρεπε νομίζω νὰ ἀναφερθῆ ὅτι πολλὰ ἔγγραφα περιλαμβάνονται ἀποσπασματικῶς ἢ ἐν ὀλοκλήρῳ εἰς τὰ περὶ τοῦ Ἄθω ἔργα τῶν Ρώσων Barskij καὶ Uspenskij, καθὼς καὶ εἰς τὸ βιβλίον τοῦ Συμυρνάκη, μερικὰ μάλιστα τῶν ὁποίων δὲν ὑπάρχουν εἰς ἄλλην ἔκδοσιν (π.χ. τὸ ἑλληνικὸν χρυσόβουλλον τοῦ Σέρβου δεσπότη Ἰωάννου Οὐγκλεση εἰς Συμυρνάκη, *Τὸ Ἅγιον Ὄρος*, 93-94). Ἐκ πλειόνων μονῶν ἀνέκδοτα ἑλληνικὰ ἔγγραφα ἐδημοσίευσεν ἐπίσης καὶ ὁ Σέρβος βυζαντινολόγος D. Anastasijević, ὁ ὁποῖος πολλὰκις ἐπεσκέφθη τὸ Ἅγιον Ὄρος δι' ἐρένας, εἰς τὸ περιοδικὸν *Starinar*, 12 (1937), 3 κῆξ. ὑπὸ τὸν τίτλον *Nekoliki neizdati grčki tekstovi*.

Εἰς τὴν κατὰ μονὰς βιβλιογραφίαν ἔχω νὰ προσθέσω τὰ ἑξῆς :

Μονὴ Βατοπεδίου. — M. Laskaris, *Povelje srpskih vladara u grčkim publikacijama*, Prilozi, 8 (1928), 185-192. — A. Solovjev, *Nepoznata povelja despota Stefana Vatopedu*, *Jugoslovenski istoriski časopis*, 1 (1935), 477-484.

Μονὴ Διονυσίου. — Χρυσόβουλλον αὐτοκράτορος Τραπεζούντος Ἀλεξίου Γ' Κομνηνοῦ εἰς J. Ph. Fallmerayer, Original Fragmente, Chroniken, Inschriften und anderes materiele zur Geschichte des Kaiserthums Trapezunt, Abhandl. der Histor. Cl. der Bayer. Akad. der Wiss., Bd. III, Abt. 3. — J. Dräseke, Vom Dionysios-Kloster auf dem Athos, Byzantinische Zeitschrift, 2 (1893), 79-95.

Μονὴ Ζωγράφου. — O. Bodjanskij, Akt Zografskago monastyrja na Afoně 980-981 goda, Čtenija v Imp. Obščestvě istorii i drevnosti rossijskikh pri Moskovskom Universitetě, 84 (1873), τμ. III, 1-10. — P. Bezobrazov, Ob aktah Zografskago monastyrja, Vizantijskij Vremennik, 17 (1910), 403-414.

Μονὴ Ἰβήρων. — I. I. Sreznevskij, Iz obozrenija glagolicheskikh pamjatnikov. (Iverskaja gramota 922 g. Kirillovskie rukopisi XV v.), Izvěstija Imp. Arheol. Obščestva, 3 (1861), 6 κξξ., μετὰ φωτογραφιῶν ἐκ τῆς συλλογῆς Sevast'janov. — P. Uspenskij, Suždenie ob afono-iberskom akte 982 goda i o glagoličeskoj podpisu na nem popa Giorgija, Izvěstija Imp. Arheol. Obščestva, 5 (1863), 14-17. — G. Ostrogorski, Dve beleške o Dušanovim hrisovuljama svetogorskom manastiru Ivironu, Zbornik Matice Srpske, serije društvenih nauka, 13-14 (1956), 75-84.

Μονὴ Μεγίστης Λαύρας. — V. G. Vasil'evskij, Hrisovul imperatora Aleksěa I Komnina Velikoj Lavrě sv. Afanasija na Afoně (avgust 1084 g.), Vizantijskij Vremennik, 3 (1896), 121 κξξ. — G. Rouillard, Les actes de Laura à l'époque des Paléologues, Studi Bizantini e Neellenici, 5 (1939), 300-307. — G. Ostrogorski, Razmena poseda i seljaka u hrisovulji cara Aleksija I Komnina svetogorskoj Lavri iz 1104 godine, Istoriski Časopis, 5 (1954-1955), 19-25. — V. Laurent, Une donation du Prince Alexandre Mavrocordato à la Skyte Athonite de Kavsokalyvi, Bulletin de la Sect. hist. de l'Académie Roumaine, 24 (1943), 1-13.

Μονὴ Ἐηροποτάμου. — D. Anastasijević, Dve Dušanove grčke hrisovulje, Spomenik, 55 (1922), 32-36.

Μονὴ Παύλου. — A. P. Každan, Dva pozdnevizantijskikh akta iz sobranija P. I. Sevast'janova, Vizantijskij Vremennik, 2 (1949), 313-321.

Μονὴ Χιλανδαρίου. — A. Solovjev, Povelje čara Uroša u Hilandarskom arhivu, Bogoslovlje, 2 (1927), 281-293. — R. Grujić, Jedno grčko hilandarsko pismo iz XVIII v. s minaturama, Zbornik za istoriju Južne Srbije, 1 (1936), 389-394. — V. Mošin, Beleške o hiland. praktiku, Zbornik u čast A. Belića, Beograd 1937, 255-256.

Ὁ κ. Μανούσακας πολὺ δικαίως ἀναφέρει εἰς τὴν βιβλιογραφίαν του καὶ μερικὰς σημαντικὰς βιβλιοκρισίας τῶν μεγάλων ἐκδόσεων ἀγιορειτικῶν ἔγγράφων. Τοιοῦτου εἵδους βιβλιοκρισίαι, ὅπου συζητοῦνται ζητήματα τυχὸν πλαστότητος, χρονολογίας ἢ φιλολογικῆς ἀποκαταστάσεως ὀρισμένων ἔγγράφων, ἀποτελοῦν μέγα βοήθημα διὰ τοὺς ἐρευνητάς. Εἰς αὐτὰς τὰς ὁποίας ἀναφέρει ὁ κ. Μανούσακας θὰ ἤθελα νὰ προσθέσω καὶ τὰς κάτωθι, τὰς ὁποίας ἐκεῖνος γνωρίζει μὲν, ἀλλὰ δὲν καταγράφει: Ἐκτενεῖς βιβλιοκρισίας μὲ πολλὰς παρατηρήσεις καὶ προσθήκας περὶ τῶν *Diplomata graeca reguum et imperatorum Serbiae* τῶν Solonjev καὶ Mošin, ἔγραψαν οἱ D. Anastasijević (Bogoslovlje, 12 [1937], 325 κῆς. βλ. γαλλικὴν περιλήψιν εἰς Byzantion, 12 [1937], 625-638), M. Λάσκαρις (Revue internat. des études balkaniques, 3 [1937], 268-272), F. Dölger (Historische Zeitschrift, 37 [1937], 170-172, καὶ Byzantinische Zeitschrift, 37 [1937], 510-512) καὶ St. Binon (Deux contributions importantes à l'histoire de la Saint Montagne, Revue d'hist. eccl., 34 [1938], 299-319). Διὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν ἔγγράφων τῆς Μεγίστης Λαύρας ὑπὸ Rouillard καὶ Colomp βλ. τὰς βιβλιοκρισίας τοῦ St. Binon εἰς Byzantion 12 (1937), 607-625 καὶ Revue d'hist. eccl., 34 (1938), 299-319. Διὰ τὸ βιβλίον τοῦ Binon περὶ τῶν μονῶν Ξηροποτάμου καὶ Ἁγίου Παύλου βλ. V. Grumel, Légende et l'histoire à l'Athos. Un cas typique: les monastères de Xéropotamou et de Saint-Paul, Études Byzantines, 2 (1944), 248-254. Τέλος βλ. τὴν βιβλιοκριτικὴν ἐπισκόπησιν τοῦ G. Ostrogorski, Nove publikacije vizantiskih povelja, Istoriski Časopis, 2 (1949-1950), 199-206, ὅπου κρίνει τὰς τελευταίας ἐκδόσεις ἀγιορειτικῶν ἔγγράφων ὑπὸ Lemerle, Dölger καὶ Mošin.

Ὁ κ. Μανούσακας περιορίζεται εἰς τὴν ἐργασίαν του εἰς τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα καὶ ἔγγραφα καὶ μόνον παρεμπιπτότως ἀναφέρει μερικὰς ἐκδόσεις σλαβικῶν ἔγγράφων. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἐσημείωσα εἰς τὰς προσθήκας ἀνωτέρω μόνον δημοσιεύματα τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς ἑλληνικοὺς κώδικας ἢ ἔγγραφα. Θὰ ἦτο ὅμως εὐχρῆς ἔργον εἰς σλαβολόγους τις μᾶς ἔδιδε μίαν συστηματικὴν βιβλιογραφίαν τῶν καταλόγων καὶ ἐκδόσεων τῶν σλαβικῶν χειρογράφων καὶ ἔγγράφων τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Τὸ τμήμα περὶ τῶν καταλόγων σλαβικῶν χειρογράφων τοῦ Ἁγίου Ὁρους εἰς D. Djaparidzé, Mediaeval Slavic Manuscripts; a Bibliography of Printed Catalogues, Cambridge, Mass. 1957, σ. 100-102, εἶναι μία πρώτη ἀξιέπαινος προσπάθεια, ἀλλὰ δὲν ἔξαντελεῖ τὸ θέμα. Διὰ τὰ σλαβικὰ ἐν γένει καὶ ἰδίως τὰ σερβικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους χρησιμωτάτη εἶναι ἡ ἐπισκόπησις τῶν γενομένων κατὰ καιροὺς ἐρευνῶν εἰς τὸ Ἁγιον Ὄρος ὑπὸ Σλάβων ἐρευνητῶν εἰς St. Stanojević, Istorija srpskog naroda u srednjem veku, I Beograd 1937, 44-98. Συμπλήρωμα τρόπον τινὰ αὐτῆς τῆς ἐπισκοπήσεως ἀποτελεῖ

ἡ ἔκθεσις περὶ τῆς κατὰ τὸ 1952 γιουγκοσλαβικῆς ἐπιστημονικῆς ἀποστολῆς εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος ὑπὸ Dj. Sp. Radojičić, Srpske arhivske i rukopisne zbirke na Svetoj Gori, Arhivist, 2 (1955), 3-20.

Διὰ τὰ ρουμανικὰ ἔγγραφα βλ. τὴν βιβλιογραφίαν εἰς τὴν μελέτην τοῦ E. Turdeanu, Legăturile românești cu mănăstirile Hilandar și Sfântul Pavel dela Muntele Athos, Cercetări Literare, 4 (1940), 60-113, καθὼς καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου συγγραφέως, Nouveaux documents concernant des dons roumains au monastère de Hilandar du Mont Athos, Revue des études roumaines, 3-4 (1957), 230-233. Τέλος διὰ τοὺς καταλόγους καὶ τὰς διαφόρους ἐρεῖνας σχετικὰς μετὰ τὰ γεωργιανὰ χειρόγραφα βλ. τὴν εἰσαγωγὴν εἰς R. P. Blake, Catalogue des manuscrits géorgiens de la Bibliothèque de la Laure d'Iviron au Mont Athos, Revue de l'Orient chrétien, 28 (1931-1932), 289-361, 29 (1933-1934), 114-159, 225-271.

(Washington)

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΧΡ. ΣΟΥΛΗΣ

Répertoire des Bibliothèques et des catalogues de manuscrits grecs par Marcel Richard, deuxième édition, Paris 1958.

Ὑπὸ τὸν ὡς ἄνω τίτλον καὶ εἰς τὴν σειρὰν τῶν Publications de l'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes ὁ καθηγητὴς κ. Marcel Richard ἔδωκε νέον δεῖγμα τῆς ἀκαμάτου δραστηριότητος καὶ τῆς γνωστῆς εἰς πάντας, ὅσοι καὶ ἐκ τοῦ πλησίου τὸν γνωρίζουν, εὐχερείας μετὰ τῆς ὁποίας κινεῖται περὶ τὴν παλαιογραφίαν. Τὸν κ. Richard ἐγνώρισα τὸ 1953 εἰς Πάτιμον, ὅτε μετέβην ἐκεῖ μετὰ τοῦ διδασκάλου μου κ. Ν. Β. Τωμαδάκη πρὸς μελέτην χειρογράφων, τυχαίως δὲ συνητητήθημεν καὶ εἰς Ἅγιον Ὄρος κατ' Αὐγουστον τοῦ 1957. Εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μετέπειθεν ἡ ἐπιμονὴ καὶ ὁ ζῆλος μεθ' οὗ εἰργάζετο ἀπὸ πρῶτας μέχρις ἐσπέρας, σχεδὸν ἀδιακόπως, ἐρευνῶν καὶ φωτογραφίζων τοὺς ἐν τῷ προγράμματι του κώδικας. Ἐπισκεφθεὶς τὴν Ἰσπανίαν, Ἰταλίαν, Τουρκίαν καὶ κατ' ἐπανάληψιν τὴν Ἑλλάδα, γνωρίζει ἀσφαλῶς περισσότερον παντὸς ἄλλου τὰς συλλογὰς καὶ τὰς βιβλιοθήκας χειρογράφων. Αἱ ἐκθέσεις δὲ αὐτοῦ περὶ τῶν ἀποστολῶν του μαρτυροῦν τὸν ἀκαταπόνητον ἐργάτην, ὅστις δὲν φείδεται οὐδενὸς κόπου, προκειμένου νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ἔργον του.

Ἡ δευτέρα αὕτη ἔκδοσις τοῦ Répertoire, ἐπηξημένη κατὰ πολὺ τῆς πρώτης, ἔρχεται νὰ προσθήσῃ εἰς τὴν διεθνή βιβλιογραφίαν ἓν ἔργον προάγον τὴν παλαιογραφικὴν ἐπιστήμην καὶ παρέχον εἰς τοὺς θεράποντας αὐτῆς